

Mgr **Ramona Mankowska**

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

e-mail: r.mankowska@gmail.com

Sindaca, sindachessa czy sindaco, czyli dylematy leksykografii włoskiej po wyborach samorządowych w 2016 roku

Wstęp

Minione stulecie nadało społeczeństwu włoskiemu nowy kształt. Doszło do wielu zmian na płaszczyznach socjologicznej oraz kulturowej (Bogucka 2006). Jedną z tendencji była nieustannie rosnąca rola kobiety na rynku pracy. W poprzednich wiekach codzienność Włoszki była determinowana wyłącznie przez opiekę nad potomstwem, przygotowywanie posiłków oraz dbanie o dom. Praca zawodowa kobiet (nie tylko na stanowiskach stereotypowo przez nie zajmowanych, jak np. nauczycielka czy kucharka) zaczyna być zjawiskiem coraz bardziej powszechnym. Jolanta Panasiuk podkreśla tę zależność w następujący sposób:

Przeświadczenie, że naturalne cechy własnej płci predestynują [...] do konkretnych zawodów i czynności, powoduje, że [ludzie – R. M.] poddają się segregacji zawodowej według stereotypowo kobiecych (przedszkolanka, pielęgniarka, nauczycielka itp.) lub męskich (kierowca, dyrektor, profesor itp.) profesji (Panaszuk 2014, 35).

Za jeden z przełomowych momentów w życiu włoskich obywaterek można uznać rok 1946, bo jak przypomina Anna Rossi-Doria, właśnie wtedy kobiety otrzymały tak czynne, jak i bierne prawo wyborcze (Rossi-Doria 1996, 27).

Emancypacja i narodziny ruchów feministycznych są bardzo istotnymi punktami w historii walki kobiet o równouprawnienie i możliwość uczestnictwa w życiu społecznym (Bogucka 2006). Zagadnienia te ze względu na swą złożoność nie będą jednak mogły być szeroko omówione. Grażyna Kwiatkowska wskazuje na fakt, że „kobiety są ciągle niepewne swojej pozycji, szczególnie na rynku

pracy” (Kwiatkowska 2014, 93). Nie dotyczy to wszystkich przedstawicielek narodu włoskiego, gdyż współcześnie coraz więcej z nich zaczyna zajmować ważne funkcje w wielu wyspecjalizowanych sektorach nauki, przemysłu, administracji samorządowej oraz w zarządach instytucji na szczeblu centralnym. Anna Olita zwraca uwagę na ważną kwestię:

Otwarcie nowych zawodów dla kobiet [...] sprawia [...], że pojawia się konieczność zaspokojenia potrzeb językowych i nazwania stanowisk zajmowanych przez kobiety, korzystając z dostępnych źródeł językowych i unikając określeń seksistowskich¹ (Olita 2006, 144).

Żeński głos zaczyna być również słyszany w środowisku politycznym, ponieważ coraz większa liczba pań otrzymuje nominacje do sprawowania wysokich urzędów na arenie krajowej oraz międzynarodowej. W konsekwencji prowadzi to do dylematów użytkowników języka: które formy dotyczące funkcji pełnionych przez kobiety mają charakter ośmieszający lub deprecjonujący, a których można i należy używać.

Zawodowe życie kobiet i ich partycypacja w polityce

Abstrahując od globalnego charakteru problemu, w centrum rozważań znajdują się uwagi dotyczące Republiki Włoskiej² i umieszczone na tym tle kobiety, które w wielu przypadkach zostały burmistrzami miast, co z kolei spowodowało dyskusje językowe dotyczące nazw żeńskich funkcji i zawodów zarezerwowanych początkowo wyłącznie dla mężczyzn i pozbawionych z tej przyczyny ich żeńskich odpowiedników.

Wstępem do analizy leksemów odnoszących się do funkcji pełnionych obecnie przez kobiety w radach miast, włoskim parlamencie czy w organizacjach Unii Europejskiej powinno być wymienienie choćby kilku istotnych nazwisk, takich jak: Federica Mogherini³, Nilde Iotti⁴, Fabiola Gianotti⁵ i Tina Anselmi⁶.

¹ *L'apertura delle donne di nuove professioni [...] rendono ben presto urgente la soddisfazione di un nuovo bisogno: denotare le donne che lavorano evitando un uso sessista delle risorse linguistiche disponibili.* Tłumaczenie wszystkich cytatów znajdujących się w artykule na język polski – R. M.

² Obywatele włoscy nie są prekursorami w wybieraniu pań do zajmowania tego stanowiska. Europejskie metropolie są zarządzane przez kobiety: włodarzem Amsterdamu jest Femke Halsema, Zurychu – Corine Mauch, natomiast w Barcelonie pierwszą obywatelką jest Ada Colau (dane z 21 czerwca 2019).

³ Wysoka przedstawiciel Unii Europejskiej do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa.

⁴ Pierwsza kobieta będąca przewodniczącą Izby Deputowanych.

⁵ Dyrektor generalna CERN.

⁶ Pierwsza kobieta zajmująca stanowisko ministra w Republice Włoskiej.

Warto także podkreślić zasługi Rity Levi-Montalcini⁷, Marii Montessori⁸, Margherity Hack⁹ czy Oriany Fallaci¹⁰, które wskazywały rodaczkom nowy sposób myślenia oraz możliwość aktywnego partycypowania w życiu społecznym i politycznym państwa. Ich przełomowe osiągnięcia w różnych dziedzinach zapisały się na kartach włoskiej historii i rozpoczęły epokę, w której kobiety odgrywają coraz większą rolę.

Wybory samorządowe inauguracją debaty publicznej na temat równouprawnienia językowego

Punktem wyjścia naszych rozważań są wyniki wyborów samorządowych, które odbyły się w czerwcu 2016 roku. Sprawily one, że w debacie publicznej pojawiło się wiele nowych głosów. Użytkownicy języka zaczęli zastanawiać się, jakie leksemy powinny być wykorzystywane, aby poprawnie nazywać władarzy miast, którymi w wielu przypadkach zostały kobiety. Należy podkreślić za Edoardo Crisafullim, że „Język angielski, ale dotyczy to także włoskiego, oparty jest na denominacji męskiej: mężczyzna jest punktem odniesienia dla całego gatunku ludzkiego; osią, wokół której krąży cały wszechświat symboliczny i językowy”¹¹ (Crisafulli 2004, 57). Ten punkt widzenia uwypukla trudność doprecyzowania perspektywy. Ewa Siatkowska zauważa, że „W polskiej rzeczywistości niektóre feminitywa są odczuwalne jako mniej prestiżowe, bo dawniej kobiety nie piastowały wyższych stanowisk” (Siatkowska 2014, 55). Tę samą obserwację można odnieść również do realiów Italii, ponieważ Włoszki nie sprawowały funkcji państwowych, a przywilej uczestnictwa w wyborach nadano im dopiero u schyłku lat czterdziestych XX wieku, co zostało wspomniane w poprzednich akapitach.

Według danych z 12 września 2018 roku w 1083 miastach burmistrzami były kobiety (*Comuniverso: 1088 Comuni retti da donne sindaco*). W przedstawionych badaniach skoncentrujemy się jednak na dwóch kobiecych postaciach piastujących najważniejsze urzędy w pierwszym i czwartym pod względem liczby mieszkań-

⁷ Neurolog, laureatka Nagrody Nobla w dziedzinie medycyny, dożywotnia senator nominowana przez prezydenta Carlo Azeglio Ciampiego.

⁸ Pedagog, ideatorka metod edukacyjnych.

⁹ Astrofizyk.

¹⁰ Pisarka.

¹¹ *La lingua inglese (ma lo stesso vale per l'italiano) si fonda su un principio maschilista: l'uomo è il termine di paragone di tutta la specie umana; è l'asse intorno a cui ruota tutto l'universo simbolico e linguistico.*

ców mieście Włoch (odpowiednio: Rzymie i Turynie) (*Principali Città Italiane* 2014/2018): Virginii Raggi¹² oraz Chiarze Appendino¹³.

Bogusław Nowowiejski – zajmujący się problemami słowotwórczymi dotyczącymi mechanizmów tworzenia nazw zawodowych – zauważa, że „nazwy kobiet obejmujących [...] ważne urzędy czy funkcje w parlamencie, administracji państwowej, samorządach wzbudziły wielkie emocje. Zaczęło się od pań pełniących obowiązki wójtów i burmistrzów” (Nowowiejski 2014, 148).

Pierwsze próby normatyżacji

Warto podkreślić, że problem równego traktowania kobiet i mężczyzn w języku jest zagadnieniem, które zajmuje bardzo ważne miejsce w dyskursie lingwistycznym współczesnych Włoch i jest silnie promowane przez Laurę Boldrini, przewodniczącą Izby Deputowanych do 2018 roku¹⁴. Problematyka równości płci w kontekście językowym poruszana była wielokrotnie przez Accademię della Crusca¹⁵, jednak równie istotne były pierwsze próby zdefiniowania i zaproponowania form niedyskryminacyjnych podjęte przez lingwistkę, Almę Sabatini, w 1987 roku. Jej publikacja *Il sessismo nella lingua italiana (Seksizm w języku włoskim)* (Sabatini 1987) traktuje o nazwach stanowisk czy urzędów odnoszących się do kobiet zajmujących te urzędy bądź stanowiska i jest wzbogacona o *Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana (Rekomendacje użycia form nieseksistowskich w języku włoskim)*, które stanowią zbiór propozycji Sabatini dotyczący form nieseksistowskich (Sabatini 1987). Autorka zauważa poważne problemy dotyczą-

¹² Z oficjalnej strony internetowej burmistrza Rzymu (*Sindaca. Virginia Raggi* 2017) dowiadujemy się, że Virginia Raggi jest rodowitą rzymianką. Urodziła się w 1978 roku, ukończyła studia prawnicze, specjalizuje się w prawie autorskim i własności intelektualnej. Rozpoczęła działalność polityczną w szeregach Ruchu Pięciu Gwiazd Beppe Grillo w 2011 roku. Jako pierwsza kobieta została wybrana burmistrzem stolicy Republiki Włoskiej w 2016 roku.

¹³ Z oficjalnej strony internetowej Chiary Appendino (*Chiara Appendino. Chi Sono*) dowiadujemy się, że urodziła się w 1984 roku w Moncalieri w prowincji Turyn, jest mężatką i ma córkę Sarę. Jest absolwentką mediolańskiej Bocconi na kierunku ekonomia i management. W 2010 roku rozpoczęła współpracę z Ruchem Pięciu Gwiazd Beppe Grillo, a w 2016 roku została wybrana burmistrzem Turynu.

¹⁴ Laura Boldrini urodziła się w 1961 roku. Jest absolwentką prawa na rzymskiej uczelni La Sapienza, pracowała w Organizacji Narodów Zjednoczonych. W 2013 roku rozpoczęła działalność polityczną, kandydując z powodzeniem do Parlamentu, następnie została wybrana na przewodniczącą Izby Deputowanych, sprawowała swój mandat do 2018 roku. Informacje opracowane na podstawie notki biograficznej ze strony internetowej Laury Boldrini (*Laura Boldrini. Chi sono*).

¹⁵ Accademia della Crusca jest organem zajmującym się badaniem języka włoskiego oraz dbaniem o jego rozwój i promocję na arenie krajowej oraz międzynarodowej. Siedziba znajduje się w kolebce języka włoskiego, we Florencji.

ce nazewnictwa zawodów i funkcji pełnionych przez kobiety, wskazując na brak form, które nie byłyby seksistowskie albo nie brzmiałyby śmiesznie lub sztucznie.

Problematyka feminatywów na przykładzie włoskiego leksemu *sindaco*¹⁶ (burmistrz¹⁷)

W słownikach języka włoskiego leksem *sindaco* funkcjonuje w następujących formach i znaczeniach:

- *Garzanti*: *sindaco* w rodzaju męskim, *sindaca* w rodzaju żeńskim; szef administracji w samorządach, wybrany przez zarząd samorządu lub bezpośrednio przez obywateli;
- *Sabatini Coletti*: *sindaco* także w odniesieniu do kobiet; żartobliwie *sindachessa*; szef administracji samorządowej, wybrany bezpośrednio przez obywateli;
- *Zingarelli*: *sindaco* w rodzaju męskim, *sindaca* w rodzaju żeńskim, *sindachessa* jako forma żartobliwa; szef administracji samorządowej. Informacje zostały przedstawione w formie tabeli (tabela 1).

Leksykografowie przewidują istnienie formy żeńskiej różnej od formy męskiej, zgodnej z powszechnymi zasadami tworzenia form żeńskich od męskich polegającymi na transformacji *-o* w *-a*.

Tabela 1. Występowanie i definicja leksemów *sindaco*, *sindaca* i *sindachessa* w najważniejszych włoskich słownikach

Nazwa słownika	Il <i>sindaco</i>	La <i>sindaca</i>	La <i>sindachessa</i>
<i>Garzanti</i>	Burmistrz	Burmistrz kobieta	Nie występuje
<i>Sabatini Coletti</i>	Burmistrz w odniesieniu do kobiety i mężczyzny	Nie występuje	Występuje jako forma żartobliwa w odniesieniu do kobiety burmistrza

¹⁶ W celu uniknięcia niejasności związanych z brakiem ekwiwalentu pragnie się zaproponować użycie następujących polskich odpowiedników dla form włoskojęzycznych: *il sindaco* w odniesieniu do burmistrza mężczyzny; *la sindaco* w odniesieniu do burmistrza kobiety; *la sindaca* w odniesieniu do kobiety sprawującej urząd burmistrza. Różnica pomiędzy przykładami polega na użyciu rzeczownika *sindaco* w rodzaju męskim oraz rzeczownika *sindaca* w rodzaju żeńskim. Oba rzeczowniki są poprzedzone rodzajnikiem określonym stosowanym w rodzaju żeńskim, czyli *la*. *La donna sindaco* to forma opisowa oznaczająca kobietę będącą burmistrzem. W tekście, jeśli nie zostanie podana forma oryginalna, wykorzystywany będzie rzeczownik *burmistrz*.

¹⁷ Małgorzata Karwatowska i Jolanta Szpyra-Kozłowska w pracy *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim* zauważają, że „warto szczególnie zwrócić uwagę na fakt braku żeńskich określeń większości prestiżowych stanowisk i funkcji w języku polskim” (Karwatowska, Szpyra-Kozłowska 2010, 32).

Nazwa słownika	Il sindaco	La sindaca	La sindachessa
<i>Treccani</i>	Burmistrz	Burmistrz kobieta	Występuje jako forma żartobliwa w odniesieniu do kobiety burmistrza lub w odniesieniu do żony burmistrza
<i>Zingarelli</i>	Burmistrz	Burmistrz kobieta	Występuje jako forma żartobliwa w odniesieniu do kobiety burmistrza

Jak wynika z tabeli, w standardowym języku włoskim za poprawne uznawane są powszechnie dwie formy w odniesieniu do kobiety burmistrza: *sindaco* i *sindaca*. We wspomnianej już publikacji Sabatini (1987, 114) dostrzega jednak, że za niepoprawne uznaje się formy: *il sindaco Maria Rossi*, *la sindachessa*, *la donna sindaco* oraz *il sindaco donna*. Badaczka rekomenduje przede wszystkim wykorzystanie formy *la sindaca Maria Rossi* (Sabatini 1987, 114). Pragnie się zauważyć, że pomimo zmian normy językowej, które miały miejsce od 1987 roku, czyli od przedstawienia propozycji przez Sabatini, *Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana (Rekomendacje użycia form nieseksistowskich w języku włoskim)* pozostają głównym punktem odniesienia, marginalizując jednocześnie znaczenie nowszych publikacji. Stwierdza się za Cecilią Robustelli, lingwistką zajmującą się zagadnieniem równouprawnienia językowego, „że *la giudice*, *la sindaca*, *la ministra* [...] są poprawnymi formami deklinacji nazw zawodów odmienionych w rodzaju żeńskim” (Eduati 2014).

W toczącej się debacie głos zabrał również Claudio Marazzini, przewodniczący Accademii della Crusca:

Sindaca czy *assessora*¹⁸, nie są *petaloso*¹⁹ i ich rozpowszechnienie [...] jest kwestią całkowicie ideologiczną. Powoływanie się na gramatykę, aby „napiętnować” *il sindaco* użyte w odniesieniu do kobiety lub odwrotnie, aby „oskarżyć” *la sindaca* użyte w odniesieniu do kobiety, nie ma sensu. Każde z tych oskarżeń ma swe podłoże w radykalizmie ideologicznym lub sentymencie względem tradycji lingwistycznej. [...] rzeczowniki *ministra* i *sindaca* (popularność ostatniego jest motywowana niedawnymi sukcesami politycznymi kobiet w Rzymie i Turynie) nie zależą od gramatyki, która dopuszcza zarówno tradycyjny rodzaj męski, jak i nowatorski rodzaj żeński, ale od batalii ideologicznej wprowadzonej do językoznawstwa przez kobiety

¹⁸ Radna.

¹⁹ *Petaloso* jest słowem wymyślonym przez ucznia w pracy pisemnej, a następnie skonsultowanym przez jego nauczycielkę z Accademią della Crusca, która wypowiedziała się o tym terminie pozytywnie. Leksem ten nie został jeszcze zaaprobowany przez leksykografów i nie znalazł się w słownikach. Słowo zaproponowane przez ucznia było jednym z przymiotników odnoszących się do kwiatów. *Petaloso* odnosi się według chłopca do kwiatka z dużą liczbą płatków.

(lub niektóre z nich), gdy zaczęły zdobywać kolejne wysokie stanowiska w polityce oraz podbijać rynek pracy²⁰ (Gravino 2017).

Jak zauważa Marazzini, powszechne użycie słowa *sindaca* nie jest kwestią wyłącznie lingwistyczną, ale także ideologiczną, a wybory interlokutorów mogą być wynikiem nastawienia emocjonalnego.

Raggi i Appendino oraz ich propozycje lingwistyczne

Nadrzędnym celem niniejszej publikacji ma być ukazanie autopercepcji i przedstawienia opinii innych osób w odniesieniu do Virginii Raggi oraz Chiary Appendino. Korpus ilustrujący zagadnienie składa się z cytatów zaczerpniętych z artykułów prasowych. Nie dąży się do jednoznacznego zakreślenia ram czasowych, aczkolwiek pragnie się zauważyć, że większa część publikacji pochodzić będzie z 2016 roku, z okresu kampanii poprzedzającej wybory samorządowe oraz kilkunastu tygodni następujących po tych wyborach. Z powodu braku miejsca, ów korpus nie zostanie dołączony do artykułu, jednak wskazane zostaną źródła wykorzystane do jego stworzenia.

Dziennikarze, zdając sobie sprawę z istoty problemu, poprosili kandydatki o wskazanie form przez nie preferowanych. Obie panie zapytano, w jaki sposób powinny być nazywane, jeśli zwyciężą w walce o fotel burmistrza, i w wywiadzie przeprowadzonym kilkanaście dni przed wyborami zadeklarowały wybrane formy. Virginia Raggi zdecydowała się na formę *sindaco* odmienioną według deklinacji męskiej: „Jeśli wygram wybory będę chciała być nazywana *sindaco* nie *sindaca*”²¹ (Virginia Raggi: «*Chiamatemi sindaco*». Chiara Appendino: «*Io ho scelto sindaca*» 2016). Preferencję tę potwierdziła w przemówieniu po ogłoszeniu wyników wyborów: „To historyczny moment, który sygnalizuje przemiany, pierwszy raz Rzym ma kobietę burmistrza”²². Chiara Appendino była odmiennego zdania i swoją decyzję motywowała w następujący sposób:

²⁰ *“Sindaca” o “assessora”, però, non sono “petaloso”. E dietro la loro diffusione [...] sono un fatto tutto ideologico. «Invocare la grammatica per condannare “il sindaco” usato per una donna o viceversa per condannare “la sindaca”, a sua volta usato per una donna, non ha senso. L’una o l’altra condanna derivano o da radicalizzazione ideologica o da affezione alla tradizione linguistica», [...] aggiungendo che «i nomi femminili ministra, sindaca (quest’ultimo favorito nel suo innegabile successo dalle recenti elezioni di Roma e Torino) non dipendono dalla grammatica, che accetta sia il maschile tradizionale sia il femminile innovativo, ma da una battaglia ideologica trasportata nella lingua dalle donne (o da alcune di esse) quando conquistano nuovi spazi in politica e nel mondo del lavoro».*

²¹ *Se vincessi le elezioni a Roma mi farei chiamare sindaco e non sindaca.*

²² *È un momento storico fondamentale che segna una svolta, per la prima volta Roma ha un sindaco donna.*

Pewnego dnia podczas rodzinnego obiadu z moimi babcią i dziesięcioletnim siostrzeńcem zapytałam babcię, czy według nich powinnam prosić o nazywanie mnie *sindaco* czy *sindaca*. Babcie zasugerowały mi pierwszą wersję, co wywołało sprzeciw siostrzeńca. Co im powiedział? „Absolutnie nie, w szkole nauczono mnie, że mówi się *sindaca*”. Zdecydowałam więc, że będę nazywana *sindaca*²³ (*Virginia Raggi: «Chiamatemi sindaco». Chiara Appendino: «Io ho scelto sindaco»* 2016).

Także w artykule prasowym zostało wskazane, że Appendino preferuje formę *sindaca*: „Nie minęło nawet sto przysłowiowych dni od wyboru na *sindaco* Turynu (a raczej *sindaca*, jak woli być nazywana, oddając hołd poprawności politycznej względem płci)”²⁴ (Margrita 2016).

Sindaca czy sindaco?

Dalsza część rozważań będzie próbą syntetycznego przeanalizowania wypowiedzi odnoszących się do głównych bohaterów lub padających w nawiązaniu do nazwy stanowiska przez nie zajmowanego. Jedną z takich opinii została wygłoszona przez byłego prezydenta Republiki Włoskiej, Giorgio Napolitano podczas ceremonii wręczenia nagród za działalność literacką. Zaznaczył on otwarcie chęć „reagowania na zmiany leksemów w ohydne określenie, jakim jest *sindaca*” (*A Napolitano non piacciono le parole “ministra” e “sindaca”* 2016). Tradycjonalistyczne przekonanie Napolitano znajduje potwierdzenie w rozpowszechnionej opinii, że „przyjęło się jako reguła wykorzystanie rodzaju męskiego do nazywania pierwszego mieszkańca”²⁵ (F. Q. 2016). Kolejne stanowisko w tej dyspacie odnajdziemy we fragmencie artykułu Cecilii Robustelli opublikowanego na stronie Accademia della Crusa jako temat miesiąca:

Kobieta jest często »ukryta« wewnątrz rodzaju męskiego, który jest używany w odniesieniu do kobiet i do mężczyzn (wizowie, mieszkańcy itp.). Popularne jest także użycie formy męskiej zamiast żeńskiej w kontekście nazw zawodów lub ról w administracji odnoszących się

²³ «Una volta ero a pranzo con le mie nonne e mio nipote, che ha dieci anni. Quando ho chiesto alle nonne se avrebbero preferito che mi facessi chiamare sindaco o sindaca, loro mi hanno suggerito la prima, ma sono state riprese dal nipotino». Cosa gli aveva detto? «Ha detto alle nonne: assolutamente no, a scuola mi hanno detto che si dice sindaca. Allora ho deciso che ce la farò, mi chiamerò sindaca».

²⁴ Non sono ancora trascorsi i proverbiali cento giorni dalla sua elezione a sindaco di Torino (anzi a “sindaca”, come preferisce definirsi in omaggio alla correttezza politica di genere).

²⁵ L’abitudine di usare il maschile per chiamare il primo cittadino infatti è una regola nella maggior parte dei casi.

do kobiet: *sindaco*, a nie *sindaca*, *chirurgo*, a nie *chirurgia*, *ingegnere*, a nie *ingegnera* itp.²⁶ (Robustelli 2013).

Pojawiły się także następujące przykłady:

Także Ruch Pięciu Gwiazd, twórca sukcesu, jakim było zdobycie władzy w Rzymie i w Turynie przez dwie kobiety, ostrożnie unika terminu *sindaca*: »Virginia Raggi jest nowym *sindaco* Rzymu, pierwszą w historii kobietą sprawującą to stanowisko, Chiara Appendino jest nowym *sindaco* Turynu«. Konto Campidoglio²⁷ na Twitterze wykazuje preferencję wobec rodzaju męskiego: Virginia Raggi nowym *sindaco* stołecznego Rzymu²⁸ (Eduati 2016).

W większości zaprezentowanych przykładów formą dominującą jest *sindaco* używane w odniesieniu do Raggi i Appendino.

***Sindachessa* to żona burmistrza?**

Kolejnym problemem językowym wydaje się wykorzystanie formy *sindachessa*. W publikacji *Guida alla scrittura istituzionale* dostrzeżono „Unikanie stosowania przyrostka *-essa* w rodzaju żeńskim zarówno dla rzeczowników zakończonych na *-e* dwurodzajowych, jak również rzeczowników zakończonych na *-o* w rodzaju męskim (więc *la deputata* Maria Ferrari, a *il deputato* Maria Ferrari oraz *la deputatessa* Maria Ferrari, także *ministra* i *sindaca*)”²⁹ (Cortelazzo, Pellegrino 2003, 137). Jednak w tekstach prasowych można znaleźć przykłady użycia leksemu uznanego przez Sabatini za deprecjonujący rangę kobiety: „*La sindachessa* Rzymu udała się z rodzicami i synem do papieża”³⁰ (Langone 2016) lub „Virginia Raggi, trzydziestosiedmioletnia *avvocatessa*³¹ z Rzymu, która popchnie Ruch Pięciu Gwiazd do zdobycia Campidoglio, zostanie zapisana na kartach historii jako

²⁶ *Donna risulta spesso nascosta “dentro” il genere grammaticale maschile, che viene usato in riferimento a donne e uomini (gli spettatori, i cittadini, ecc.). Frequentissimo è anche l’uso della forma maschile anziché femminile per i titoli professionali e per i ruoli istituzionali riferiti alle donne: sindaco e non sindaca, chirurgo e non chirurga, ingegnere e non ingegnera, ecc.*

²⁷ Oficjalna siedziba burmistrza Rzymu.

²⁸ *Ed è lo stesso Movimento 5 Stelle, artefice del risultato di aver conquistato Roma e Torino con due donne, ad evitare accuratamente il termine “sindaca”: “Virginia Raggi è la nuova sindaco di Roma, la prima donna nella storia a ricoprire questa carica, e Chiara Appendino è la nuova sindaco di Torino”. E anche l’account twitter del Campidoglio continua a preferire il maschile: Virginia Raggi è il nuovo Sindaco di Roma Capitale.*

²⁹ *Evitare di firmare il femminile in -essa sia per i nomi in -e ambigeni (quindi la vigile e non la vigilessa), sia per i nomi in -o al maschile (quindi la deputata Maria Ferrari e non il deputato Maria Ferrari o la deputatessa Maria Ferrari; e così la ministra, la sindaca).*

³⁰ *La sindachessa di Roma è andata dal Papa insieme ai genitori e al figlio.*

³¹ *Avvocatessa* mogłoby być przetłumaczone jako prawniczka.

pierwsza *sindachessa* Rzymu³² (Caputo 2016). Obronę teorii Sabatini zdaje się potwierdzać opinia opublikowana przez Accademię della Crusca:

W XX wieku ruchy feministyczne [...] uznały za ograniczające tworzenie określeń odnoszących się do kobiet od nazw męskich, krytykując brak autonomicznej nomenklatury. Potwierdzeniem tego typu zależności jest obecne jeszcze kilka dziesięcioleci temu używanie rzeczowników w rodzaju żeńskim zakończonych na *-essa*³³ do nazywania żony mężczyzny sprawującego daną funkcję publiczną aniżeli rzeczownik określający kobietę sprawującą tę funkcję³⁴ (Frati 2009).

Forma *sindachessa* – pomimo swojego żartobliwego, czasami pejoratywnego wydźwięku – jest używana w odniesieniu do kobiet będących burmistrzami.

Sindaca

Analiza opinii wybitnych włoskich językoznawców wskazuje na preferencję formy *sindaca*. Accademia della Crusca podkreślała wielokrotnie, że rzeczowniki *chirurga*³⁵, *ingegnera*³⁶, *sindaca* są słowami, które istnieją w języku włoskim i ich użycie jest poprawne (F. Q. 2016). Poszukując usprawiedliwienia dla korzystania z form innych niż preferowane, podnosi się, że „Problem był często ignorowany, ponieważ nigdy nie było realnej potrzeby, aby nazywać kobiety *sindache*, ze względu na bardzo niski odsetek pań wybranych na urząd burmistrza³⁷ (F. Q. 2016). Należy przypomnieć o inicjatywie zaproponowanej w ramach obchodów siedemdziesiątej rocznicy pierwszych wyborów, w których zarówno czynnie, jak i biernie uczestniczyły kobiety. Deputowany Luca Lotti opisywał ją następująco: „Uczenie kawałka naszej historii i wspomnienie pierwszych dziesięciu *sindache*

³² Virginia Raggi, *la 37enne avvocatessa romana che spinge il Movimento Cinque Stelle alla conquista del Campidoglio, vuole entrare nella storia diventando la prima "sindachessa" di Roma.*

³³ Przyrostek włoski *-essa* można porównać do polskiego *-owa*. Wskazuje on polskiemu odbiorcy, iż kobieta jest żoną mężczyzny pełniącego konkretny zawód lub funkcję: doktorowa, profesorowa, pułkownikowa. Pragnie się doprecyzować, że przyrostek ten nie jest stosowany wyłącznie do tworzenia rzeczowników określających żony, ponieważ na przykład *studentessa* oznacza uczennicę, studentkę, a nie żonę ucznia bądź studenta.

³⁴ *Nel Novecento infatti i movimenti femminili [...] avvertendo come una limitazione la derivazione del nome professionale femminile da quello maschile, hanno criticato la mancanza di denominazioni autonome. A conferma di questa sorta di dipendenza si può notare che fino a pochi decenni fa proprio i femminili in -essa indicavano la "moglie di" piuttosto che una forma di femminile professionale.*

³⁵ Kobieta będąca chirurgiem.

³⁶ Kobieta będąca inżynierem.

³⁷ *Il tema è stato spesso ignorato anche perché non c'è mai stata una vera necessità a livello nazionale di nominare le sindache donne visto lo scarso numero di elette.*

naszego kraju wybranych w 1946 roku”³⁸ (*Repubblica e 70 anni di voto alle donne: celebrate le prime 10 sindache d’Italia* 2016). Przedstawiciele Parlamentu są bardzo mocno zaangażowani w dążenia do uzyskania równouprawnienia na płaszczyźnie językowej, orędowniczką projektu jest Laura Boldrini, była przewodnicząca Izby Deputowanych. W następujących słowach, za pośrednictwem Twittera, przekazała ona gratulacje zwyciężczyniom: „Rzym i Turyn będą zarządzane przez dwie młode kobiety. Gratulacje dla *sindache* Virginii Raggi i Chiary Appendino”³⁹ (F. Q. 2016).

Podsumowanie

Jak wskazują przytoczone przykłady oraz opinie samych zainteresowanych, Raggi i Appendino, w odniesieniu do piastowanych przez nie funkcji, nie występuje jednolicie wypracowana forma językowa. Każda z kobiet ma odmienne preferencje, Accademia della Crusca wskazuje, że obie formy: *sindaca* i *sindaco* są dopuszczalne, proponuje jednak rezygnację z formy *sinachessa*, mogącej budzić skojarzenia z małżonką włodarza miasta, a nie z pierwszą obywatelką. Z kolei rekomendacje Almy Sabatini nie doprowadziły do powszechnego użycia rzeczownika *sindaca*. Obecnie zauważalna jest (co ilustrują wskazane w źródłach przykłady) koegzystencja dwóch form: *sindaca* i *sindaco*. Opierając się na słowach burmistrz Turynu o jej dziesięcioletnim siostrzeńcu, można domniemywać, że kolejne pokolenia będą opowiadały się za użyciem niedyskryminacyjnym i że w całej rozciągłości będą już korzystały z form żeńskich.

Bibliografia

- A Napolitano non piacciono le parole “ministra” e “sindaca”* (2016), [online:] <https://www.ilpost.it/2016/12/16/napolitano-ministra-sindaca/> [dostęp: 12.09.2018].
- Bogucka Maria (2006), *Gorsza pleć. Kobieta w dziejach Europy od antyku po wiek XXI*, Warszawa.
- Caputo Dario (2016), *Virginia Raggi, la bella e giovane avvocatessa regina dei sondaggi*, [online] <http://www.farodiroma.it/virginia-raggi-lavvocatessa-regina-dei-sondaggi/> [dostęp: 12.09.2018].
- Chiara Appendino. *Chi Sono*, [online:] <https://www.chiaraappendino.it/biografia/> [dostęp: 12.09.2018].

³⁸ *Onorare un pezzo della nostra storia e celebrare le prime dieci sindache del nostro Paese nel 1946 elessero le prime sindache italiane.*

³⁹ *“Roma e Torino saranno amministrate da due giovani donne. Complimenti e buon lavoro alle sindache Virginia Raggi e Chiara Appendino”, ha scritto la mattina dopo le elezioni su Twitter”.*

- Comuniverso: 1088 Comuni retti da donne sindaco*, [online:] http://www.comuniverso.it/index.cfm?Le_donne_Sindaco&menu=118 [dostęp: 12.09.2018].
- Cortelazzo Michele A., Pellegrino Federica (2003), *Guida alla scrittura istituzionale*, Roma.
- Crisafulli Edoardo (2004), *Igiene verbale. Il politicamente corretto e la libertà linguistica*, Firenze.
- Eduati Laura (2014), *Laura Boldrini lancia i mestieri declinati al femminile nei media: "Perché sindaca non va bene e invece infermiera sì?"*, [online:] https://www.huffingtonpost.it/2014/07/11/boldrini-lancia-grammatica-genere_n_5577303.html [dostęp: 12.09.2018].
- Eduati Laura (2016), *Sindaco, sindaca, sindache, il dibattito linguistico travolge il web: "Come dobbiamo chiamare Virginia Raggi e Appendino?"*, [online:] https://www.huffingtonpost.it/2016/06/20/sindaco-sindaca-dibattito_n_10566020.html [dostęp: 12.09.2018].
- F. Q. (2016), *Sindaco o sindaca? Il dibattito sul lessico dopo l'elezione di Raggi e Appendino. Che la pensano diversamente*, [online:] <https://www.ilfattoquotidiano.it/2016/06/21/sindaco-o-sindaca-il-dibattito-sul-lessico-dopo-lelezione-di-raaggi-e-appendino-che-la-pensano-diversamente/2849016/> [dostęp: 12.09.2018].
- Fрати Angela (2009), *La presidente dell'Accademia della Crusca. Ancora sul femminile professionale*, [online:] <http://www.accademiadellacrusca.it/it/lingua-italiana/consulenza-linguistica/domande-risposte/presidente-dellaccademia-crusca-ancora-femmi> [dostęp: 12.09.2018].
- Gravino Annamaria (2017), *Boldrini all'Accademia della Crusca: "sindaca" e "ministra" nel vocabolario*, [online:] <http://www.secoloditalia.it/2017/12/boldrini-allaccademia-della-crusca-sindaca-e-ministra-nel-vocabolario/> [dostęp: 12.09.2018].
- Il M5s conquista Roma: la Raggi eletta sindaca con il 67%. "Momento storico. Hanno vinto i romani (2016), [online:] https://roma.repubblica.it/cronaca/2016/06/19/news/comunali_a_roma_risultati-142378379/ [dostęp: 24.06.2019].
- Karwatowska Małgorzata, Szpyra-Kozłowska Jolanta (2010), *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*, Lublin.
- Kwiatkowska Grażyna E. (2014), *Spoleczne spostrzeżenie kobiet aktywnych zawodowo, [w:] O płci, ciele i seksualności w kulturze i historii*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, Lublin, s. 87–93.
- Langone Camillo (2016), *Raggi dal Papa assieme al figlio. E il padre?*, [online:] <https://www.ilfoglio.it/preghiera/2016/07/01/news/raggi-dal-papa-assieme-al-figlio-e-il-padre-97915/> [dostęp: 12.09.2018].
- Laura Boldrini. Chi sono*, [online:] <http://www.lauraboldrini.it:80/about> [dostęp: 12.09.2018].
- Margrita Marco (2016), *Chiara Appendino, la finta incendiaria. È «il volto antisistema del sistema»*, [online:] <https://www.tempi.it/chiara-appendino-la-finta-incendiaria-e-il-volto-antisistema-del-sistema/> [dostęp: 12.09.2018].
- Nowowiejski Bogusław (2014), *O nazwach uprawiających sport*, [w:] *O płci, ciele i seksualności w języku i mediach*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, B. Jarosz, Lublin, s. 147–159.

- Olita Anna (2006), *L'uso del genere negli annunci di lavoro: riflessione sull'italiano standard*, [w:] *Linguaggio e genere. Grammatica e usi*, a cura di S. Luraghi e A. Olita, Roma, s. 143–154.
- Panasiuk Jolanta (2014), *Płeć mózgu. Neurobiologiczne uwarunkowania zachowań językowych kobiet i mężczyzn*, [w:] *O płci, ciele i seksualności w języku i mediach*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, B. Jarosz, Lublin, s. 15–38.
- Principali Città Italiane* (2014/2018), [online:] <http://www.comuni-italiani.it/citta.html> [dostęp: 12.09.2018].
- Repubblica e 70 anni di voto alle donne: celebrate le prime 10 sindache d'Italia* (2016), [online:] <http://www.albengacorsara.it/2016/11/11/repubblica-e-70-anni-di-voto-alle-donne-celebrate-le-prime-10-sindache-ditalia/> [dostęp: 12.09.2018].
- Robustelli Cecilia (2013), *Infermiera sì, ingegnera no?*, [online:] <http://www.accademiadel-lacrusca.it/it/tema-del-mese/infermiera-s-ingegnera> [dostęp: 12.09.2018].
- Rossi-Doria Anna (1996), *Diventare cittadine: il voto delle donne in Italia*, Firenze.
- Sabatini Alma (1987), *Il sessismo nella lingua italiana*, Roma.
- Siatkowska Ewa (2014), *Dylemat „płeć języka czy język płci”, czyli „co było wcześniej: kura czy jajko”?*, [w:] *O płci, ciele i seksualności w języku i mediach*, red. M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec, B. Jarosz, Lublin, s. 51–59.
- Sindaca. Virginia Raggi* (2017), [online:] <http://www.comune.roma.it/web/it/sindaca-virginia-raggi.page> [dostęp: 12.09.2018].
- Virginia Raggi: «Chiamatemi sindaco». Chiara Appendino: «Io ho scelto sindaca»* (2016), [online:] <https://www.giornalettismo.com/archives/2124060/virginia-raggi-chiara-appendino-sindaca> [dostęp: 12.09.2018].

Summary

***Sindaca, sindachessa* or *sindaco*, Italian Lexicography Dilemmas After the Municipal Election in 2016**

Social and cultural transitions are the starting point of our considerations. The growing role of women on the Italian labour market also determined linguistic discourse. The high point we would like to refer to is the municipal election in 2016 when in two metropolises, Rome and Turin, women (Virginia Raggi and Chiara Appendino) became mayors. A lot of doubts of linguistic nature appeared at that time. Interlocutors started to deliberate which forms are appropriate and should be used, and which would be depreciatory and regarded as a sign of discrimination. Theoretical frames of our debate are marked by lexicographical information and Italian linguists' opinions. Raggi's and Appendino's statements as well as words of people talking about them represent the practical part of the debate.

Keywords: mayor; women in politics; language equality; feminine

Streszczenie

Punktem wyjścia naszych rozważań są przemiany społeczne i kulturowe. Rosnąca rola kobiet na włoskim rynku pracy zdeterminowała również dyskurs lingwistyczny. Kulminacyjnym momentem, do którego pragniemy się odnieść, są wybory samorządowe w 2016 roku, kiedy to w dwóch metropoliach – Rzymie oraz Turynie, burmistrzami zostały kobiety: Virginia Raggi i Chiara Appendino. Pojawiły się wtedy liczne wątpliwości natury językowej. Interlokutorzy zaczęli zastanawiać się, które leksemy nazywające zajmowane przez nie stanowisko są stosowne i powinny być wykorzystywane, a których użycie jest dyskryminacyjne i deprecjonujące. Ramy teoretyczne naszych rozważań są wyznaczone przez informacje leksykograficzne oraz opinie włoskich językoznawców. Praktyczną część stanowią wypowiedzi Raggi i Appendino oraz osób o nich rozmawiających.

Słowa kluczowe: burmistrz; kobiety w polityce; równouprawnienie językowe; rodzaj żeński